
علیرضا عرفانی

فقہ تربیتی ۳۰

قواعد فقہ تربیتی

تحقیق و نگارش: سید عنایت اللہ کاظمی

نشر اشراق و عرفان

فقه تربیتی ۳۰ (قواعد فقه تربیتی)

علیرضا اعرافی

تحقیق و نگارش ..... سید عنایت الله کاظمی
ناشر ..... مؤسسه اشراق و عرفان
ویراستار ..... هادی عجمی
امور هنری ..... حمید بهرامی
نوبت و تاریخ چاپ ..... اول / بهار ۱۴۰۰
لیتوگرافی، چاپ و صحافی ..... چاپ نینوا
شمارگان ..... ۳۰۰ نسخه
قیمت ..... ۸۰۰۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای مؤسسه اشراق و عرفان محفوظ است

ISBN: 978-600-8542-41-4

www.eshragh-erfan.com

تلفن: ۰۲۵-۳۷۷۴۸۵۴۰

info@eshragh-erfan.com

نمابر: ۰۲۵-۳۷۷۴۸۵۴۱

آدرس: ایران، قم، خیابان معلم، معلم ۸، کوچه شهید محقق، پلاک ۵۹

فهرست

سخن مؤسسه	۱۹
پیش‌گفتار	۲۱

فصل یکم. درآمدی بر قواعد فقهی / ۲۳

مقدمه	۲۳
۱. پیشینه قواعد فقهی	۲۴
۱-۱. سیر تاریخی قواعد فقهی امامیه	۲۵
۱-۲. منابع قواعد فقهی امامیه	۲۸
۲. مفهوم قاعده فقهی	۳۲
۱-۲. قاعده	۳۲
۲-۲. فقه	۳۳
۲-۳. قاعده فقهی	۳۳
۳. تفاوت قواعد فقهی با قواعد اصولی	۳۵
۱-۳. ملاک‌های تفاوت بین قاعده فقهی و اصولی	۳۶
۲-۳. نقد دیدگاه‌ها	۳۸
۳-۳. دیدگاه برگزیده	۳۹

۴. اقسام قواعد فقهی ۳۹
- ۴-۱. تقسیم برپایه موضوعات ۳۹
- ۴-۲. تقسیم برپایه ماهیت قواعد ۴۰
- ۴-۳. تقسیم برپایه جریان قواعد در باب های فقهی ۴۱
۵. قواعد فقه تربیتی ۴۳
- ۵-۱. قاعده ارشاد جاهل ۴۳
- ۵-۲. قاعده اعانه بربر ۴۵
- ۵-۳. قاعده نشر علم ۴۶
- ۵-۴. قاعده تعلیم ابواب هدایت ۴۷
- ۵-۵. قاعده حرمت کتمان علم ۴۸
- ۵-۶. قاعده امر به معروف و نهی از منکر ۴۹
- ۵-۷. قاعده «دعوت به خیر» ۴۹
- ۵-۸. قاعده «نصح المؤمن» ۵۱
- ۵-۹. قاعده «اهتمام به امور مسلمین» ۵۱
- ۵-۱۰. قاعده حفظ عزت مسلمانان و جامعه آنان ۵۲
- ۵-۱۱. قاعده حفظ نظام ۵۳
- ۵-۱۲. قاعده احسان ۵۴
- ۵-۱۳. قاعده دفع ضرر از دیگران ۵۵
- ۵-۱۴. قاعده تسنین سنن حسنه ۵۵
- ۵-۱۵. قاعده عزت مسلمین ۵۶
- ۵-۱۶. قاعده عدالت ۵۶
۶. تقسیم بندی قواعد عام فقه تربیتی ۵۶
- ۶-۱. قواعد مشترک ۵۷

- ۵۶-۲. قواعد خاص فقه تربیتی ۵۷
 نکاتی تکمیلی قواعد فقه تربیتی ۵۸

فصل دوم. قاعده ارشاد جاهل / ۶۱

۱. مفهوم‌شناسی ۶۱
 ۱-۱. ارشاد ۶۱
 معنای لغوی ۶۱
 معنای اصطلاحی ۶۲
 ۲-۱. جاهل ۶۳
 ۳-۱. تعریف قاعده ارشاد جاهل ۶۶
 ۲. پیشینه قاعده ارشاد جاهل ۶۷
 ۳. اقوال در حکم ارشاد جاهل ۶۹
 ۱-۳. بررسی ارشاد جاهل در موضوعات ۷۰
 الف) وجوب ارشاد در موضوعات ۷۰
 ب) عدم وجوب ارشاد در موضوعات ۷۰
 ج) استحباب ارشاد در موضوعات ۷۱
 د) وجوب ارشاد در موضوعات مهم ۷۱
 ۲-۳. ارشاد جاهل در احکام ۷۲
 ۴. ادله قاعده ارشاد جاهل ۷۳
 ۱-۴. ادله قرآنی ۷۳
 الف) آیه نفر ۷۳
 ب) آیه سؤال ۱۰۹
 ج) آیات کتمان ۱۲۴

- د) آیه تبیین ۱۳۷
- ه) آیه دعوت به خیر ۱۳۸
- و) خطاب‌های مشابه ارشاد ۱۴۵
- ز) آیه تواصی به حق ۱۴۷
- جمع‌بندی آیات ۱۴۸
- ۲-۴. ادله روایی ۱۵۰
- الف) روایات حرمت کتمان ۱۵۰
- ب) ملازمه وجوب تعلم با وجوب تعلیم ۱۶۸
- ج) روایات تعلیم خیر ۱۷۳
- د) روایات کفالت ایتام آل محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ۱۷۸
- ه) روایات ذیل آیه قتل و احیاء ۱۸۳
- و) روایت ذیل آیه انفاق رزق ۱۸۸
- ز) روایات زکات علم ۱۹۰
- ح) روایات بیان‌کننده ثواب عالمان و معلمان ۱۹۱
- ط) روایات اظهار علم هنگام بدعت ۱۹۲
۵. جمع‌بندی قاعده ارشاد جاهل ۱۹۵
۶. فروع ۱۹۸
- ۱-۶. قلمرو ارشاد ۱۹۸
- ۲-۶. حکم ارشاد در شبهات ۱۹۹
- ۳-۶. شرط بودن علم ۲۰۰
- ۴-۶. ویژگی‌های حکم وجوب ارشاد ۲۰۰
- الف) کفایی بودن ۲۰۰
- ب) توصلی بودن ۲۰۱

۲۰۳	..... (ج) نفسی بودن
۲۰۳	..... ۵-۶. مباشرت در ارشاد.
۲۰۴	..... ۶-۶. شروط وجوب ارشاد.
۲۰۴	..... الف) احتمال تأثیر.
۲۰۵	..... ب) عدم ضرر.
۲۰۷	..... ۷-۶. تمهید مقدمات ارشاد.
۲۰۷	..... ۸-۶. دارای مراتب بودن ارشاد معارف.
۲۰۸	..... ۹-۶. موارد تأکید و انحلال وجوب ارشاد.
۲۰۹	..... ۱۰-۶. عدم توقف ارشاد بر سؤال.
۲۰۹	..... ۱۱-۶. تعاون در ارشاد.
۲۱۰	..... ۷. احکام و گزاره‌های فقهی.

فصل سوم. قاعده هدایت و تربیت / ۲۱۳

۲۱۵	..... مفهوم‌شناسی
۲۱۵	..... ۱-۱. هدایت در لغت
۲۱۶	..... ۲-۱. هدایت در اصطلاح
۲۱۸	..... ۳-۱. اقسام هدایت
۲۱۸	..... الف) به اعتبار هادی و هدایت‌گر
۲۲۰	..... ب) به اعتبار مخاطب
۲۲۰	..... ج) به اعتبار نوع هدایت
۲۲۱	..... د) به اعتبار روش
۲۲۲	..... ۴-۱. تعریف قاعده هدایت
۲۲۳	..... ۵-۱. مفاهیم عام مرتبط

- ۲۲۳..... الف) دعوت
- ۲۲۵..... ب) تعلیم
- ۲۲۶..... ج) ابلاغ و تبلیغ
- ۲۲۸..... د) امر و نهی
- ۲۲۹..... هـ) موعظه
- ۲۳۱..... و) تذکیر
- ۲۳۳..... ز) انذار
- ۲۳۴..... ح) تبشیر
- ۲۳۶..... ط) تزکیه
- ۲۴۰..... ی). توأصی، توصیه و وصیت
- ۲۴۱..... ک) نصیحت
- ۲۴۲..... ل) قول
- ۲۴۳..... م) احیاء
- ۲۴۳..... ن) «اخراج من الظلمات الی النور»
- ۲۴۴..... س) تلاوت و قرائت
- ۲۴۵..... ع) ارشاد و رشد
- ۲۴۶..... ف) تبیین
- ۲۴۶..... ص) ترهیب
- ۲۴۷..... ق) تخویف
- ۲۴۷..... ۱-۶. نکاتی درباره واژه‌های قرآنی در بحث تربیت
- ۲۴۷..... الف) روش‌های بحث تربیتی در قرآن
- ۲۴۹..... ب) عوامل مؤثر در تربیت
- ۲۵۰..... ج) طبقه‌بندی واژه‌های مرتبط با تربیت

۲۵۲.....	۲. بررسی ادله قاعده هدایت
۲۵۳.....	۱-۲. ادله قرآنی
۲۵۳.....	الف) آیه دعوت
۲۵۶.....	ب) آیه قول احسن
۲۶۲.....	ج) آیه جدال احسن
۲۶۵.....	د) آیات ترسیم کننده وظیفه پیامبران در دعوت
۲۷۴.....	ه) آیات دربردارنده واژه «تبلیغ»
۲۸۰.....	و) آیات دربردارنده تذکر
۲۸۱.....	ز) آیات حاوی تواصی
۲۸۵.....	ح) آیات دربردارنده هدایت‌گری
۲۹۷.....	ط) آیات دربردارنده «إخراج من الظلمات إلى النور»
۳۰۱.....	ی) آیات دربردارنده تبیین
۳۰۲.....	ک) آیات دربردارنده لفظ «قول»
۳۰۳.....	جمع‌بندی آیات دال بر قاعده هدایت
۳۰۶.....	۲-۲. ادله روایی
۳۰۶.....	الف) صحیح‌ه محمد بن مسلم
۳۰۷.....	ب) صحیح‌ه ابی‌عبیده حذاء
۳۰۸.....	ج) صحیح‌ه هشام بن سالم
۳۱۰.....	د) صحیح‌ه اسحاق بن عمار
۳۱۱.....	ه) روایت ابی‌بصیر
۳۱۱.....	و) مرسله عبدالرحمان
۳۱۲.....	ز) روایت میمون قداح
۳۱۳.....	جمع‌بندی روایات

جمع‌بندی ادله	۳۱۴
۳. فروع	۳۱۵
۱-۳. بررسی اشتراط علم در هدایت	۳۱۵
۲-۳. اشتراط احتمال تأثیر در وجوب هدایت	۳۱۷
۳-۳. قلمرو قاعده هدایت	۳۱۸
۴-۳. مراتب قاعده هدایت	۳۱۹
۵-۳. هدایت در شرایط عسر و حرج	۳۲۰
۶-۳. مقدمات هدایت	۳۲۰
۴. احکام و گزاره‌های فقهی	۳۲۰

فصل چهارم. قاعده امر به معروف و نهی از منکر/۳۲۳

۱. بیان مسئله	۳۲۳
۲. پیشینه بحث	۳۲۳
۳. نسبت سنجی قواعد فقه تربیتی	۳۲۴
۱-۳. نسبت دو قاعده «امر به معروف و نهی از منکر» و «ارشاد جاهل»	۳۲۴
۲-۳. نسبت دو قاعده «امر به معروف و نهی از منکر» و «هدایت»	۳۲۵
۳-۳. نسبت امر به معروف با جهاد	۳۲۵
۴-۳. نسبت امر به معروف با حدود و تعزیرات	۳۲۸
۴. اصل یا روش بودن قاعده امر به معروف و نهی از منکر	۳۳۰
۱-۴. تقسیم‌بندی روش‌های تربیتی	۳۳۵
الف) برپایه نوع و ماهیت	۳۳۵
ب) برپایه چگونگی انجام	۳۳۵
ج) برپایه قلمرو	۳۳۵

- ۳۳۶ ..... (د) برپایه تصریح یا عدم تصریح در منابع دینی
- ۳۳۷ ..... (ه) برپایه عقلی و تعبدی بودن
- ۳۳۸ ..... ۲-۴. نسبت روش با عناصر دیگر نظام تربیتی
- ۳۳۹ ..... ۳-۴. مبانی روش امر به معروف و نهی از منکر
- ۳۴۰ ..... انواع مبانی در متون دینی
- ۳۴۱ ..... ۴-۴. ویژگی‌های روش امر به معروف و نهی از منکر
- ۳۴۴ ..... ۵. رابطه قاعده امر به معروف و نهی از منکر با واژه‌های دینی
- ۳۴۴ ..... ۱-۵. مفهوم هدایت
- ۳۴۵ ..... ۲-۵. مفهوم دعوت
- ۳۴۵ ..... ۳-۵. مفهوم موعظه
- ۳۴۶ ..... ۴-۵. مفهوم نصیحت
- ۳۴۷ ..... ۵-۵. مفهوم ذکر
- ۳۴۷ ..... ۶. مفهوم‌شناسی قاعده امر به معروف و نهی از منکر
- ۳۴۸ ..... ۱-۶. مفهوم‌شناسی واژه امر
- ۳۴۸ ..... (الف) بعث اعتباری
- ۳۴۸ ..... (ب) اعم از بعث تکوینی و اعتباری
- ۳۴۹ ..... (ج) تحقیق المعروف
- ۳۴۹ ..... ۲-۶. مفهوم‌شناسی واژه نهی
- ۳۵۰ ..... ۳-۶. معنای اصطلاحی امر و نهی
- ۳۵۰ ..... (الف) بعث و زجر اعتباری
- ۳۵۰ ..... (ب) بعث و زجر در تمام مراتب
- ۳۵۲ ..... (ج) بعث و زجر به معنای اعم
- ۳۵۲ ..... ۴-۶. مفهوم معروف

- مقصود از «فعل معروف» در باب امر و نهی ۳۵۲
- ۵-۶. مفهوم منکر ۳۵۳
۷. حکم اولیه امر به معروف و نهی از منکر ۳۵۴
- ۱-۷. بررسی ادله ۳۵۴
- الف) حکم عقل ۳۵۴
- ب) قواعد عام فقهیه ۳۶۲
- ج) ادله خاص ۳۶۵
- ۲-۷. ویژگی حکم ۳۷۲
- الف) وجوب شرعی یا عقلی ۳۷۲
- ب) وجوب عینی یا کفایی ۳۷۳
- ج) وجوب توصلی یا تعبدی ۳۷۴
- د) وجوب موقت یا غیرموقت ۳۷۵
- ه) وجوب نفسی یا غیرنفسی ۳۷۵
- و) وجوب تعیینی یا تخییری ۳۷۶
- ز) وجوب مولوی یا ارشادی ۳۷۷
- ح) وجوب الهی و ولایی ۳۷۹
- ط) وجوب اولی یا ثانوی ۳۸۰
- ی) وجوب مطلق و مشروط ۳۸۱
۸. شرایط امر به معروف و نهی از منکر ۳۸۲
- ۱-۸. شرایط مربوط به امر و ناهی ۳۸۲
- ۲-۸. شرایط مأمور و منهی ۳۸۴
- الف) حکم امر به معروف و نهی از منکر در اجتهاد یا تقلید باطل ۳۸۷

- ۳۸۸ (ب) حکم امر به معروف و نهی از منکر در امور مهم و جدید ... ۳۸۸
- ۳۸۸ (ج) حکم امر به معروف و نهی از منکر در بدعت ۳۸۸
- ۳۸۹ (د) حکم امر و نهی در موارد عمل به خلاف عقیده ۳۸۹
- ۳۸۹-۳. شرایط متعلق امر و نهی ۳۸۹
- ۳۹۰-۴. شرایط مربوط به امر و نهی ۳۹۰
- ۳۹۰ (الف) احتمال تأثیر ۳۹۰
- ۳۹۵ (ب) نبود مفسده و عدم ضرر ۳۹۵
- ۴۰۱ جمع‌بندی شرایط ۴۰۱
۹. مراتب امر به معروف و نهی از منکر ۴۰۱
- ۴۰۲-۱. بررسی مرتبه انکار قلبی بدون مبرز ۴۰۲
- ۴۰۳ (الف) صحیحه یحیی الطویل ۴۰۳
- ۴۰۴ (ب) روایت سکونی ۴۰۴
- ۴۰۸-۲. بررسی مرتبه انکار قلبی همراه با مبرز ۴۰۸
- ۴۰۸ (الف) موثقه سکونی ۴۰۸
- ۴۰۹ (ب) روایت جابر ۴۰۹
- ۴۰۹ (ج) روایت تهذیب الأحکام ۴۰۹
- ۴۱۱ (د) روایت نهج البلاغه ۴۱۱
- ۴۱۲-۳. مرتبه انکار لسانی ۴۱۲
- ۴۱۳-۴. مرتبه یدی ۴۱۳
- ۴۱۴ (الف) بررسی اقوال در شمول ادله نسبت به اقدام‌های عملی .. ۴۱۴
- ۴۱۶ (ب) بررسی ادله شمول اقدام‌های عملی ۴۱۶
۱۰. امر به معروف و نهی از منکر خاص ۴۱۷
- ۱-۱۰. امر به معروف و نهی حکومتی ۴۱۸

- الف) ادله امر و نهی حکومتی ۴۱۸
- ب) شرایط امر به معروف و نهی از منکر حکومتی ۴۲۴
- ج) مراتب امر به معروف و نهی از منکر حکومتی ۴۲۷
- ۱۰-۲. امر به معروف و نهی از منکر خانوادگی ۴۲۸
- الف) ادله امر به معروف و نهی از منکر خانوادگی ۴۲۹
- ب) شمول تکلیف خانوادگی پیش از سن تکلیف ۴۳۲
- ج) مخاطب امر و نهی خانوادگی ۴۳۲
- د) شرایط امر و نهی خانوادگی ۴۳۲
- ه) مراتب امر و نهی خانوادگی ۴۳۳
- ۱۰-۳. امر به معروف و نهی از منکر عالمانی ۴۳۳
- ادله امر و نهی عالمانی ۴۳۴
- ۱۱. فروع** ۴۴۰
- ۱۱-۱. قاعده امر به معروف، روشی فراساحتی ۴۴۰
- ۱۱-۲. اتصاف قاعده به احکام خمس ۴۴۱
- ۱۱-۳. رویکردها به قاعده امر به معروف و نهی از منکر ۴۴۲
- الف) رویکرد حداکثری ۴۴۳
- ب) رویکرد حداقلی ۴۴۳
- ج) رویکرد اعتدالی ۴۴۳
- ۱۱-۴. فروع شرط احتمال تأثیر ۴۴۴
- الف) عمومیت شرط احتمال تأثیر ۴۴۴
- ب) شمول احتمال تأثیر بر مراتب بالای امر و نهی ۴۴۴
- ج) امر و نهی غیرمستقیم ۴۴۵
- د) امر و نهی با ابزار ۴۴۵

۴۴۶.....	۵) حکم امر و نهی در صورت عدم احتمال تأثیر
۴۴۶.....	۱۱-۵. فروع امر و نهی حکومتی
۴۴۸	۱۱-۶. فروع مرتبه یدی
۴۵۱.....	۱۲. جمع بندی قاعده امر به معروف و نهی از منکر
۴۵۱.....	۱. شمول مفهومی تربیت
۴۵۱.....	۲. جایگاه فقه‌های نو
۴۵۱.....	۳. تربیت اجتماعی ساحتی و نهادی
۴۵۲.....	۴. سطوح و مخاطبان امر و نهی
۴۵۲.....	۵. پشتیبانی قواعد سه‌گانه نسبت به یکدیگر
۴۵۳.....	۶. فراساحتی بودن قاعده امر به معروف
۴۵۳.....	۷. گستره آمو ناهی - مأمور و منهی
۴۵۵.....	۸. اتصاف به احکام خمس
۴۵۶.....	۹. شیوه‌های اجرایی امر و نهی
۴۵۶.....	۱۰. تربیتی بودن قاعده
۴۵۶.....	۱۱. تنوع ادله امر و نهی
۴۵۹.....	۱۲. رابطه امر و نهی با قواعد دیگر
۴۶۰.....	۱۳. رویکردهای امر و نهی
۴۶۲.....	۱۴. تکلیف مکلف در برابر دیگران
۴۶۳.....	۱۳. احکام و گزاره‌های فقهی
۴۶۷.....	فهرست منابع
۴۸۵.....	نمایه‌ها

سخن مؤسسه

پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی، رسالت حوزه‌های علمیه را دوچندان کرده است. نظام اسلامی برای تأمین پشتوانه نظری خود، نیازمند مبانی علمی لازم برای تصمیم‌گیری و اجرا است. این عرصه‌ای است که حوزه علمیه در کنار دیگر مجامع علمی باید در آن نقش فعال داشته باشد؛ چراکه این نیاز بدون گستراندن مرزهای علوم اسلامی به مباحث نوپدید و تولید علوم انسانی با رویکرد اسلامی، پاسخ مناسبی نمی‌یابد. ضرورت مجاهدت علمی به منظور پاسخ‌گویی به مطالبات روزافزون و برحق جامعه دینی، آنگاه رخ می‌نماید که توجه داشت: اولاً، دگرگونی‌های جدیدی در مجموعه دانش بشری، به ویژه علوم انسانی رخ داده است؛ ثانیاً، زندگی انسان معاصر، به واسطه پیشرفت در علوم و فناوری‌های جدید، دستخوش تطورهایی شگرف شده است؛ ثالثاً، شکل‌گیری نظام اسلامی، فرصت مناسبی را فراروی جامعه دینی برای دستیابی به اهداف متعالی خود قرار داده است. به همین دلیل، سرعت بخشیدن به فعالیت‌های علمی حوزوی به منظور توانمندسازی نظام اسلامی در این باره ضروری است.

«مؤسسه اشراق و عرفان» از سال ۱۳۸۶ با نظارت و اشراف علمی آیت الله علیرضا اعرافی رحمته الله علیه فعالیت خود را آغاز کرده است و علاوه بر تأکید بر اصالت‌های حوزوی، برای برطرف کردن نیازمندی‌های معرفتی انسان معاصر نیز می‌کوشد. از این رو، مأموریت‌های خود را «پژوهش در زمینه فقه‌های نو و فلسفه‌های مضاف بر مبنای

روش اجتهادی در راستای نظام‌سازی اسلامی»، «پرورش پژوهشگران صاحب‌نظر در عرصه فقه‌های نو و فلسفه‌های مضاف و نظام‌سازی اسلامی» و «اسلامی‌سازی علوم انسانی» قرار داده است تا بتواند نقشی مؤثر در این مجال ایفا کند.

قواعد فقهی همواره مورد توجه فقهای گرانقدر بوده و در جای‌جای استدلال‌های فقهی آنان، استناد به این قواعد، مشاهده شده است. برخی قواعد فقهی، در حوزه تعلیم و تربیت کاربردی بیشتری دارند. از آن جمله، قاعده ارشاد جاهل، قاعده هدایت و تربیت و قاعده امر به معروف و نهی از منکر است. بررسی حدود و ثغور این قواعد، مستندات و ادله هر یک از آنها و دایره دلالت آنها، از مباحث مهمی است که چند سال از سلسله دروس خارج فقه تربیتی را به خود اختصاص داد. بررسی فقهی این سه قاعده، از فروردین سال ۱۳۹۱ آغاز و در خرداد سال ۱۳۹۴ پایان یافت. در این مدت، ۳۲ جلسه به قاعده ارشاد جاهل، ۱۸ جلسه به قاعده هدایت و تربیت و ۱۴۱ جلسه به قاعده امر به معروف و نهی از منکر اختصاص یافت. با توجه به بررسی نسبتاً مبسوط قاعده امر به معروف و نهی از منکر، مقرر شد که کلیه مباحث استاد گرانقدر، در این زمینه، در قالب کتاب فقهی مستقل، تدوین و چاپ گردد. در بخش سوم از کتاب «قواعد فقه تربیتی»، گزارشی کامل از مباحث کتاب فقه امر به معروف، همراه با مباحث تربیتی مقدماتی، به اضافه دلالت‌ها و برداشت‌های تربیتی این قاعده آورده شده است.

در پایان، با سپاس بی‌کران از استاد معظم، آیت الله علیرضا اعرافی رحمته الله علیه که با ارائه این مباحث در سلسله دروس خود، عنایتی ویژه در به ثمر نشاندن این اثر داشتند؛ به تلاش‌های محقق ارجمند، حجت‌الاسلام دکتر سید عنایت الله کاظمی در تحقیق و تدوین این اثر ارجح نهاده و از اهتمام حجت‌الاسلام دکتر محمدتقی مهری در نظارت و ارزیابی آن تشکر می‌شود.

امید است صاحب‌نظران و اندیشه‌وران دینی، با ارائه دیدگاه‌ها و پیشنهاد‌های سازنده خود، مؤسسه اشراق و عرفان را در بهبود تولید آثار علمی، یاری رسانند.

پیش‌گفتار

فقه تربیتی، عهده‌دار ترسیم آیین بندگی و وظیفه مکلفان است. در فقه تربیتی، مجموعه قواعد عامی حاکم است که می‌توانند وظایف اشخاص حقیقی و حقوقی را ترسیم کنند و علاوه بر فقه تربیتی در دیگر حوزه‌های علوم انسانی نیز کاربرد داشته باشند. این قواعد در متون فقهی، جانمایی پراکنده دارند و در کتابی مستقل، گردآوری نشده‌اند و درباره ادله آنها، جستار بایسته‌ای انجام نگرفته است.

کتاب پیش‌رو، برگرفته از دروس خارج فقه تربیتی استاد گرانقدر، آیت الله علیرضا اعرافی رحمته‌الله است که در چهار بخش تدوین شده است:

یکم. مقدمات و کلیاتی درباره اصل قواعد فقهی، بیان تاریخیچه، تبیین دیدگاه‌ها و قواعد فقه تربیتی؛

دوم. تبیین قاعده ارشاد جاهل؛

سوم. تبیین قاعده هدایت؛

چهارم. تبیین قاعده امر به معروف و نهی از منکر.

در تبیین این قواعد، ادله قرآنی و روایی آنها ارزیابی شده است؛ در نهایت به فروع ذیل این قواعد، اشاره دارد.

بر خود لازم می دانم از حضرت استاد آیت الله اعرافی رحمته الله علیه که با القای مطالب و نظارت بر روند پژوهش حاضر، زمینه خلق این اثر را فراهم کرده اند؛ همچنین از حجج اسلام دکتر سید نقی موسوی، مدیر عامل محترم مؤسسه اشراق و عرفان و دکتر احمد شهابت مدیر محترم گروه فقه تربیتی و دکتر تقی مهری ناظر محترم و از کلیه همکاران بخش هنری و ویراستاری مؤسسه صمیمانه، تشکر و قدردانی کنم. امید است این تلاش علمی، پذیرفته درگاه احدیت و مورد استفاده محققان محترم قرار گیرد.

سید عنایت الله کاظمی

فروردین ۱۴۰۰ ش - نیمه شعبان ۱۴۲۲ ق.